

Розрізнення синонімічних термінів у перекладі правового євролекту українською мовою

А. А. Чеботарьова

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: annachebt@gmail.com

Paper received 25.03.18; Accepted for publication 29.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-05>

Анотація. У статті аналізуються синонімічні терміни у термінологічних словосполученнях англійського правового євролекту на предмет їх адекватного перекладу. Описово-порівняльний аналіз таких термінів на матеріалі англійської та української мовної версії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС показує, які перекладацькі проблеми породжуються такими термінами-синонімами і яким чином їх можна вирішити.

Ключові слова: термін, правовий євролект, переклад, еквівалент, синонім.

Вступ. Розвиток відносин між Україною та ЄС створює природну вимогу дослідження того, що вже стало загальновідомим поняттям для зарубіжних та вітчизняних фахівців в галузі юриспруденції та перекладознавства, а саме “правового євролекту”. Вбачаючи в євролекті динамічний характер його розвитку, варто зауважити важливість вивчення його елементів, а саме синонімічних термінів, схожих на термінологічні дублети, та які на перший погляд видаються тотожними. Проте, якщо звернутися до додаткової літератури, то можна дослідити різницю в їхньому значенні. Тобто, розуміння таких термінів потребує додаткових фонових знань у реципієнта перекладу. З огляду на вищезазначене, **актуальність** обраної тематики зумовлена нагальною необхідністю паралельно-описового аналізу юридичної мови законодавства ЄС, що дозволить виявити ще одну складність перекладу термінів англійської правового євролекту і продемонструє, як вони повинні відтворюватися українською мовою.

Об’єктом цієї роботи є терміносполуки та синонімічні терміни правового євролекту, а **предметом** дослідження виступають труднощі їх перекладу.

Метою статті є порівняти синонімічні терміни євролекту та виявити різницю в їхньому значенні в англійській та українській мовах і особливості їхнього відтворення в україномовному перекладі.

Матеріал і методи дослідження. Матеріальне підґрунтя для аналізу склали офіційні версії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) англійською та українською мовами; а також різноманітні словники та довідникова література, а саме, “Економічний словник” за ред. Г.В. Осовської [1], Словник української мови в 11 томах [4], вузькогалузевий онлайн-словник ЄС з термінології AGROVOC [14], Cambridge Dictionary [9], словник GEMET [11], база даних термінів ЄС IATE [13], Oxford dictionary of law [16] та пошукова система Tilde Terminology [15].

У роботі застосовуються такі **методи**, як описовий та порівняльний методи, метод зіставлення текстових структур, тезаурусний аналіз, порівняльно-перекладознавчий аналіз та юридико-лінгвістичний аналіз.

Короткий огляд публікацій за темою. Відома дослідниця у галузі інституційного перекладу К. Беднарова-Гібова слушно зауважує, що говорячи про переклад ЄС як такий, одним з найгостріших питань на

лексичному рівні, безсумнівно, є термінологія. Примітно, що мова юридичних документів, як відомо, точна та однорідна. На цьому етапі слід зазначити, що термінологія ЄС є нетиповим термінологічним утворенням, оскільки її семантичні поля, з яких походять терміни, дуже різноманітні (від торгівлі людьми, риболовлі до освіти та навчання). [7, с.83]

У контексті перекладу термінології ЄС постає проблема знаходження еквівалента того чи іншого терміну правового євролекту, з приводу чого українська дослідниця Д. Касяненко наголошує, що останнім часом дослідники особливо активно обговорюють випадки відсутності еквівалентності між правничими поняттями. [2, с. 169]. Продовжуючи цю думку, Л. Біель каже, що через системно пов’язаний характер юридичних термінів, повна еквівалентність між термінами двох правових систем зустрічаються рідко: перекладачі найчастіше мають справу з частковою або нульовою еквівалентністю / концептуально відсутніми термінами. В ході пошуку еквівалента, перекладач спочатку має вирішити, чи можна використовувати *функціональний еквівалент*, також відомий як динамічний або природний еквівалент, тобто термін, який вже існує в цільовій правовій системі. [8, с. 44] На думку М. Вестона, метод функціонального еквіваленту є ідеальним методом перекладу. [17, с. 23]

Хоча Л. Біель і визнає, що функціональні еквіваленти можливі, коли несумісність термінів вихідної та цільової мов відносно невелика, проте на власному досвіді доводить, що вони часто перешкоджають у контексті ЄС. Це стосується, зокрема, кримінального законодавства, і того, коли необхідно продемонструвати різницю між наднаціональним терміном ЄС та національним терміном [8, с. 44]. Коли функціональна еквівалентність неможлива, застосовується формальна/ дослівна еквівалентність, транскрипція/запозичення та описова еквівалентність [12, с. 3-6]

За К. Беднаровою-Гібовою, коли йдеться про запозичення з англійської мови (які часто з’являються у цільовій мові як неологізми), їхні переваги не можуть залишатися непоміченими, оскільки вони гарантують еквівалентність на концептуальному рівні, визначаючи один і той самий концептуальний зміст, що створює загальне референційне відношення для конкретного слова на всіх офіційних мовах ЄС [7, с. 86].

Узагальнюючи концепції різних дослідників щодо

способу перекладу термінів правового євролекту, Д. Касяненко виокремлює наступні способи: 1. транскрибоване запозичення (що, в свою чергу, поділяється на а) транслітерування, б) транскрибування і в) адаптивне транскрибування); 2. калькування; 3. аналогова заміна; 4. описово-пояснювальний переклад [2, с. 169].

Результати та їх обговорення. В україномовному тексті зустрічаються вилучення термінів або об'єднання їх в один (тобто, узагальнення). Окрім цього, такі терміни контекстуально-залежні. Так, у ст. 25 Угоди йдеться про те, що *“Положення цієї Глави застосовуються до торгівлі товарами, що походять з території Сторін”*, і внизу сторінки дається пояснення терміну *“товари”*. Задля унаочнення наведемо англійську версію цього фрагменту: *“For the purposes of this Agreement, goods means products as understood in GATT 1994 unless otherwise provided in this Agreement”* [6], що в перекладі *“Для цілей цієї Угоди товари мають значення товарів у розумінні ГАТТ-1994, якщо інше не передбачено в цій Угоді”* [5]. Перекладачі не вважають за потрібне розмежувати ці поняття і відтворити їх точно. Якщо зазирнути до економічного словника, то можна дізнатися, що між термінами *“goods”* та *“products”* різниця все ж таки простежується: **товар** (англ. good) – усе, що може задовольнити потреби і пропонується ринком з метою привернення уваги, придбання, використання або споживання. Включає фізичні об'єкти, послуги, місце, організацію, ідеї та ін. [1, с. 313]; **продукт** (англ. product) – все, що може бути представлене на ринку з метою задоволення потреб споживачів. [1, с. 254] У словнику української мови, лексема *“продукт”* розуміється як: 1. Предмет, що є матеріальним результатом людської праці, діяльності; 2. Речовина, яку одержують або яка утворюється хімічним чи іншим шляхом із іншої речовини; 3. Речовина, яка служить матеріалом для виготовлення або вироблення чогонебудь. Термін *“товар”* означає: 1. ек. Призначений для обміну продукт праці, що має споживну вартість і вартість; 2. Все те, що становить предмет торгівлі [4]

В іншому вузькогалузовому онлайн-словнику GEMET [11] (англ. *General Multilingual Environment Thesaurus*, укр. *Загальний багатомовний тезаурус з навколишнього середовища*), розробленому Європейським агентством з охорони навколишнього середовища для визначення загальної мови і загальної термінології з довкілля, лексема *“goods”* розуміється як *“a term of variable content and meaning. It may include every species of personal chattels or property. Items of merchandise, supplies, raw materials, or finished goods. Land is excluded”*, тобто *“термін змінного змісту та значення, що включає у себе всі види особистих рухомого майна або майна, одиниці товару, витратних матеріалів, сировини або готової продукції, за виключенням землі”* (переклад наш. – А. Ч.). Що стосується терміну *“product”*, то він означає *“something produced by human or mechanical effort or by a natural process”* (щось, що виробляється людськими або механічними зусиллями або природнім процесом (переклад наш. – А. Ч.)). У тому ж онлайн-словнику, термін *“products”* перекладається українською, як *“продукти”*, а у слов-

нику AGROVOC [14], який охоплює всі сфери інтересів Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) ООН, подається ще одне значення – *“продукція”*.

Не менш важливою ознакою цих двох термінів є їхня варіативність залежно від уживання в контексті. Наприклад, в пошуковій системі Tilde Terminology [15], можливості якої включають вилучення термінології та пошук у хмарних сховищах близько 5 мільйонів стандартизованих та надійних термінів, а також хмарні засоби управління та спільного використання термінології й інтегроване розпізнавання та пошук термінології в програмах перекладу (SDL Trados Studio, Wordfast Anywhere, OmegaT, memoQ), вищезазначений термін має кілька російськомовних відповідників, а саме, *“товар”*, *“изделие”*, *“продукция”*, *“продукт”*, *“фабрикат”*, *“произведение”*. Таку синонімію можна віднести до різного роду контекстуального вжитку.

В українській мові неправильно говорити *“товари харчування”*, *“побутові продукти”*, *“кулінарні продукти”*, адже існує мовно-усталені вирази *“продукти харчування”*, *“побутові товари”*, *“кулінарні вироби”*. В англійській мові спостерігаються подібні, залежні від узусу, відмінності: терміносполука *“financial products”* може використовуватися лише із *“products”* та аж ніяк інакше, адже це мовно усталений фінансовий англійський термін, що, за Кембриджським словником, означає *“a product that is connected with the way in which you manage and use your money, such as a bank account, a credit card, insurance, etc”* [9] (*“продукт, пов'язаний із способом (такий як банківський рахунок, кредитна картка, страхування, тощо), у який ви керуєте або користуєтесь своїми грошами”* (переклад наш. – А. Ч.)).

Звичайно, синонімічні терміни тут трактуються як абсолютні дублети, не зважаючи на те, що у тексті Угоди її укладачі прямо та недвозначно вказують на розмежування цих понять.

Інший приклад невиправданого вилучення терміну знаходимо в Art. 73, para. 1. Угоди: *“...measures to control any cause likely to constitute a serious hazard or risk to human, animal or plant health”* [6], що українською звучить так: *“заходів стосовно контролю будь-яких обставин, що можуть призвести до значного ризику для здоров'я людей, тварин або рослин”* [5]. Бачимо, що англійська терміносполука *“hazard or risk”* об'єднується в один термін *“ризик”*, хоча різниця між ними існує. Спробуймо це довести.

По-перше, *“hazard”* та *“risk”*, перед тим, як стати термінами правового євролекту, спочатку були (і є) звичайними словами із загального ужитку, чим і пояснюється їхня синонімія. Так, за Кембриджським словником [9], слово *“risk”* означає *“the possibility of something bad happening”* і має такі еквіваленти, як *“risk”* та *“угроза”* (в пер. з рос.м. *“ризик”* та *“загроза”*), останнє поняття, своєю чергою, у зворотному перекладі на англійську стане *“hazard”*). Відповідно до IATE [13], багатомовної термінологічної бази даних Європейського Союзу, термін *“hazard”* (що не був відтворений українською) визначається як *“A potentially damaging physical event, phenomenon or human activity that may cause the loss of life or injury,*

property damage, social and economic disruption or environmental degradation”, що в перекладі з англійської “потенційно шкідливий у фізичному плані випадок, явище або людська діяльність, які можуть стати причиною загибелі або тілесних ушкоджень, майнових збитків, соціально-економічних потрясінь або деградації довкілля” (переклад наш. – А. Ч.).

По-друге, оскільки йдеться про терміни галузі торгівлі, слід звернутися до іншого документу англомовного правового євролекту, а саме DIRECTIVE 2009/48/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 June 2009 on the safety of toys (Text with EEA relevance) / Директива 2009/48 Європейського парламенту та Ради від 18 червня 2009 року про безпеку іграшок (Текст має значення для ЄСП (Єдиний економічний простір)) в якій обидва терміни були чітко визначені та відтворені українською мовою належним чином:

Англійська версія	Українська версія
“hazard” means a potential source of harm	“небезпека” означає потенційне джерело шкоди
“risk” means the probable rate of occurrence of a hazard causing harm and the degree of severity of the harm	“ризик” означає ймовірну частоту існування небезпеки заподіяння шкоди та тяжкість останньої

В іншому офіційному виданні ЄС під назвою “Загальна методологія ЄС з оцінки ризиків” [10] (ориг. “EU general risk assessment methodology”) термін “risk” означає “combination of the probability of occurrence of a hazard generating harm in a given scenario and the severity of that harm” (в пер. з англ. м. “ймовірність виникнення небезпеки, що створює шкоду в даному сценарії та ступінь тяжкості цієї шкоди”, а термін “hazard” – “potential source of harm. The hazard, or danger, is intrinsic to the product” (в пер. з англ. м. “потенційне джерело шкоди. Небезпека або загроза є характерною для продукту”) [10, с. 4]. Отже, видно, що терміни, вжиті з таким значенням, стосуються лише цього інструменту ЄС, проте важливий той факт, що значення цих термінів знову розрізняють і аж ніяк не отожднюють.

Отже, синонімічні терміни “risk” та “hazard” варто не об’єднувати, а перекладати окремо з огляду на те, що раніше вони вже перекладалися (українською в тому числі) у правовому євролекті офіційних документів ЄС, що безсумнівно, допомогло б дотриманню принципів уніфікованості та усталеності термінології ЄС як одних із основоположних критеріїв в інституційному перекладі та у питанні наближення законодавства України до законодавства ЄС.

Якщо раніше в цій штудії розглядалися синонімічні пари термінів-іменників, то у наступній терміносполуці зустрічаємо два прислівники, що мають один відповідник в україномовному трансляті (Art. 235, para.1: “justified and proportionate request” [6]), українським еквівалентом якому є “обґрунтований запит”. Із першим терміном “justified”, що перекладається, як “виправданий”, “заслужений” [9], а також “справедливий, обґрунтований”, бо походить від англ. слова “justice” – “справедливість”) не виникає труднощів, чого не можна сказати про другий у цій терміносполуці термін. Поняття “proportionate” стосується

“proportionality”, що за Оксфордським юридичним словником [16] означає:

1. A principle of the European Union ensuring that a legislative measure is introduced at EU level only when it is appropriate to have a measure at that level, and that when local legislation is all that is needed, this will be encouraged. (в пер. з англ. м. “принцип ЄС, що забезпечує, щоб законодавча мета на рівні ЄС запроваджувалася лише в тому випадку, коли доцільно застосувати міру на цьому рівні, і якщо місцеве законодавство – це єдине, що необхідно, моді цей принцип заохочуватиметься” (переклад наш. – А. Ч.).

2. A central provision of the European Convention on Human Rights. It applies particularly to the qualified rights and where the expression “necessary in a democratic society” is contained within the article. Whether or not such a right has been violated will depend on whether the interference with the right is proportionate to the legitimate aim pursued by that interference. Thus even if a policy that interferes with a Convention right might be aimed at securing a legitimate purpose (e.g. the prevention of crime), this will not in itself justify the violation if the means adopted to secure the purpose are excessive in the circumstances. (у пер. з англ. м. “центральне положення Європейської конвенції з прав людини, що особливо стосується кваліфікованих прав, стаття якого містить вираження “необхідне в демократичному суспільстві. Чи було порушено таке право залежатиме від того, чи відповідає втручання у здійснення права законній меті цього втручання. Таким чином, навіть якщо політика, що суперечить праву Конвенції, спрямована на забезпечення легітимної мети (наприклад, на запобігання злочинності), то вона не виправдовуватиме порушення сама по собі, якщо засоби, прийняті для забезпечення такої мети надмірні з огляду на обставини” (переклад наш. – А. Ч.)) [16, с. 389]

Дослідник права Р. Майданик у своїй праці зазначає, що принцип співрозмірності (пропорційності) являє собою загальний, універсальний принцип права, що вимагає співрозмірного обмеження прав та свобод людини для досягнення публічних цілей. Принцип співрозмірності є українською назвою принципу пропорційності (principle of proportionality), прийнятого в праві ЄС. [3, с. 94] Отже, лексема “proportionate” має словниковий відповідник “співрозмірний” (такий варіант пристосований до цільової мови) та дослівний еквівалент “пропорційний” (тобто, перекладений за допомоги прямого запозичення).

Повертаючись до порівняння перекладів цього фрагменту, варто зазначити, що в україномовній версії Угоди не вдалося зберегти те смислове та понятійно-значеннєве “навантаження” термінів англомовного правового євролекту, хоча перекладачі й обрали прийнятний контекстуальний варіант для цієї терміносполуки.

Висновки. Порівняльний аналіз англомовного та україномовного транслятів Угоди на предмет різниці ужитку синонімічних та омонімічних термінів в узах двох мов і їх перекладу дає підстави стверджувати, що їхнє відтворення у перекладі відбувається шляхом спрощення терміносполуки та об’єднання

двох її компонентів в один, причому далеко не завжди така перекладацька трансформація доречна і правильна. Однак є синонімічні пари термінів, переклад яких неможливий без скорочення та смислового розвитку. Це є “небажаним наслідком” інституційного перекладу двох різних за узусними нормами мов, усунення

якого потребує більших напрацювань та аналізу текстів правового євролекту із залученням великого арсеналу довідкової літератури та консультацій фахівців з юриспруденції, що, своєю чергою, свідчить про важливість подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічний словник / [за ред. Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський]. – Київ: Кондор, 2009 – 358 с.
2. Касяненко, Д. Термін як одиниця перекладу юридичних текстів Європейського права / Д. Касяненко // Наукові записки. Серія : філологічні науки. – 2014. – вип.126. – СС. 167-171
3. Р. Майданик. Принцип пропорційності (співрозмірності) в цивільному праві України / Р. Майданик // Щорічник українського права. – 2010. – № 2 – СС. 93-112
4. Словник української мови: в 11 томах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>
5. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011
6. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part [Electronic resource]. – Access mode : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
7. Bednarova-Gibova, Klaudia: Towards an Understanding of EU Translation [Monograph] / Klaudia Bednarova-Gibova. – Presov : University of Presov, 2016. – 168 p
8. Biel, Lucja. Lost in the Eurofog: The textual fit of translated law / Lucja Biel. – Bern : Peter Lang, 2014. – 347 p.
9. Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus [Electronic resource]. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/>
10. EU general risk assessment methodology (Action 5 of Multi-Annual Action Plan for the surveillance of products in the EU (COM(2013)76) [Electronic resource]. – Access mode : <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/17107> (accessed on 23 March 2018)
11. General Multilingual Environmental Thesaurus GEMET [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.eionet.europa.eu/gemet/en/themes/>
12. Harvey, Malcolm A Beginner's Course in Legal Translation: the Case of Culture-bound Terms [Electronic resource]. – Access mode : <http://artemide.art.uniroma2.it:8081/agrovoc/agrovoc/en/> (accessed on 21 March 2018)
13. Multilingual terminology database of the European Union IATE [Electronic resource]. – Access mode : <http://iate.europa.eu/SearchByQueryLoad.do?method=load>
14. Multilingual thesaurus AGROVOC [Electronic resource]. – Access mode : <http://artemide.art.uniroma2.it:8081/agrovoc/agrovoc/en/>
15. Online terminology services Tilde Terminology [Electronic resource]. – Access mode: <https://term.tilde.com/>
16. Oxford Dictionary of Law / [edited by Martin A. Elizabeth]. – Oxford and New York : Oxford University Press, 2003. – 551 p.
17. Weston, Martin. An English Reader's Guide to the French Legal System / Martin Weston. – New York and Oxford: Berg, 1991. – 177 p.

REFERENCES

1. Dictionary of Economy / [edited by Osovsk G. V., Yushkevich O. O, Zavadsky J. S.]. – Kyiv: Kondor, 2009 – 358 p.
2. Kasianenko, D. Term As a Unit Of Translation of Legal Texts Of European Law / Darya S. Kasianenko // Scientific notes. Series: philological sciences.– 2014. – issue 126. – PP. 167-171
3. R. Maydanyk. Principle of proportionality in Civil Law of Ukraine / R. Maydanyk // The Yearbook of Ukrainian Law. – 2010. – № 2 – PP. 93-112
4. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. [Electronic resource]. – Access mode : <http://sum.in.ua/>
5. Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom i yoho derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Electronic resource]. – Access mode : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Differentiation of synonymic terms in the legal eurolect translation into Ukrainian

A. A. Chebotaryova

Abstract. The article analyzes some terminological phrases and synonymous terms of the English legal eurolect with a view of their adequate translation. A descriptive-comparative analysis of such terms, taken from the English and the Ukrainian versions of the Association Agreement between Ukraine and the EU, shows what sort of problems similar terms and term phrases can pose in translation and how they can be handled.

Keywords: term, legal eurolect, translation, equivalent, synonym.

Различные синонимических терминов в переводе правового евролекта на украинский язык

A. A. Чеботарёва

Аннотация. В статье анализируются терминологические словосочетания и синонимичные термины английского правового евролекта с целью их адекватного перевода. Описательно-сопоставительный анализ таких терминов на материале англоязычной и русскоязычной версий Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС показывает, какие переводческие проблемы порождают термины-синонимы и омонимы, а также способы их разрешения.

Ключевые слова: термин, правовой евролект, перевод, эквивалент, синоним.